

proprium doctrinam suam vitam gubernare, nihil aliud quam stultitiam suam communovrant. Nam nulla est doctrina, vel (ut est in Hebreo) castigatio morum, nisi illa que à sapientia procedit.

VERS. 23, 24. — COR SAPIENTIS ERUDIET OS EJUS, ET LABIUS ILLIUS ADDET GRATIAM. (Hebr.: Cor sapientis intelligere (vel facit intelligere) os suum, et labiis suis addet doctrinam.) FAVUS MELLIS VERBA COMPOSITA, DULCED ANIME, ET SANTAS OSSUM. Hebr.: Verba dulcia (vel amaria) dulced animae, et sanctus corporis. Proseguunt laudes cordis erudit et sapientis intellectus, qui et eloquentia supeditat et doctrinam multiplicat; q. d.: Si quis in animo est solidus doctus, et Scripturarum intelligentiam teneat rectam, faciet os suum intelligere, hoc est, erudit sermonem et verba pia profert juxta reconditam in animo sapientiam, et in dies majorum docendo scientiam acquirit, vel potius in animis audientia doctrinam inserviat quotidie in geret, quanto majoro desiderio docentes audiunt potius. Audimur autem habentissimum elegantem orationem ex pio et sapiente pectore manantem; quod similitudine favi mellis ostendit. Verba dulcia sive amena comparat favo mellis, quod ut anima, hoc est, ventrulo, suave est, ut corpori est salubre; sic verba pia concionatoris et cordati magno cum desiderio audiuntur, et sanitatem conferunt vel corpori vel ossibus, hoc est, robustissimi quibusque et maximis anime virtutibus.

VERS. 25. — EST VIA QUA VIDETUR RECTA HOMINI, ET NOVISSIMA EIUS DECUNT ADE MORTEM. Hic versiculos superius, cap. 14 legitur, sed hoc in loco in alium finem repetitur, nempe ut hortetur suum filium quod velit libenter auscultare his qui bene docent, qui ex sapiente intellectu sapientem sermonem proferunt, et ne immitat proprio iudicio, relata recta et publica via. Quod heretici solent, sequentes doctrinam qua recta videtur illis, sed tandem ad mortem multarum animarum deducit eorum doctrina. Juveni sua voluptas nonnunquam via recta et expedita videtur, avo cum laudiis divitias satis, et alii eodem modo sua cuncta stultitia, quibus sermo sapientiae non dulcescit, dum suam sequuntur opinionem; et per illud quod rectum et expeditum illis videtur recta ad mortem frequenter tendunt temporalem, semper vero ad mortem animam.

VERS. 26. — ANIMA LABORANTIS SUSCITAT LITES, ET VERBORUM SEPARAT PRINCIPES. Hebr.: Vir perversus mittere lites, et susciri deride principes. Videatur hoc versiculo superiorem exponere. Nam vir Belial est vir perversus sive vir perversitatem, ut est in Hebreo, qui recitudine fidei et morum probitati contrarius est et adversarius; vel qui sua verba et promissa non servat, vir est perversus. Denique, qui perversit aliorum verba, vel sensum sermonis subvertit, lites et inimicitias mittet inter amicum et amicum, in illius labiis est ignis ardens; verborum (vel susurro) separabit principem unum ab alio. Susurro est vir perversus, qui non solum lites suscit inter privatos, sed etiam principes ad bella concitat. Qui perversus interpretantur Scripturas, et qui susurrando instillant perversa dogmata, susci-

terunt ad precedentem versiculum, q. d.: Ista via, pro vietu necessario laborare, recta est, et duci ad vitam, neque dubitandum est de illi; nam est à Deo comprobata. Si reliquam significacionem hujus verbi, δέσμος, id est, iniqüus agit, sequitur, erit sensus: Uniusquisque unus suum portabit, Gal. 6, hoc est, sibi ipsi agit iniqüus quicunque male agit, vel quicunque male agendo laborat, ut utrumque significatum comprehendamus; dum incurvat se sibi os suum, hoc est, dum obsequio ori sui et labiorum abutitur ad agendum iniqüum, ut ad superiora referatur. In quibus quanta bona et quanta mala proveniant ex lingua persecutus est Salomon, et sic exponit doctissimus Aben Ezra, interpretatus δέσμος non incurvavit, sed in causa fuit illi os ejus ut iniqüus ageret, quia non didicit verba decora. Prior expositus est melior, nam Chaldaeus quoque sequitur interpres.

VERS. 27. — VIR INQUIUS FODIT MALUM, ET IN LABIIS EIUS IGNIS EXARDESCIT; vel vir impius. Belial vox frequens in Scripturis, et relinquitor nonnunquam non vera; frequenter etiam impetas veritur. Hieronymus aliqui etymologiam reddens, tempe Ephes. 4, a δέσμῳ sine vel non et δέσμῳ jugum vocem deducit; q. d.: Vir sine fugo. Alioquin à δέσμῳ deducunt Hebrei q. d.: Vir qui non ascendiit, id est, sine honore. Vir impius vel impietatis veritur ab Hebreis, et a Chaldeo vir iniqüitas, qui non solum obiter quasi ex ignorantiā vel infirmitate facit malum, sed magno studio et industria fodit malum, hoc est, nullum labore recusat quod malum et damnum hominibus inferat. Fodere vel ad corporis fatigatum, vel potius ad cogitationes mentis crebras et non intermissas, potest referri; ex quibus tandem sermones tali studio dignos profert, si ex corde sapientis os prudens efficerit ad profunda verba decora, ut superiorū lectum est. Et in labiis ejus ignis exardecit, et inflammat rotam nativitatis nostrae, Jac. 3, hoc est, odiu et iram inter homines accedit lingua. Ignis est, universitas iniqüitas, quasi ignis ardens sed non illuminans. VIRUM BELIAL, sine fugo, vel sine honore, qui fodit malum, virum apostatam et hereticum intelligimus, qui in agro Scripturam plurimum laborat ut labiis suis ignem discordiarum succendat, sive ignem libidinis, ut ferre impudicii semper porrigit hæc et defensores intemperantiae.

VERS. 28. — HOMO PERVERSUS SUSCITAT LITES, ET VERBORUM SEPARAT PRINCIPES. Hebr.: Vir perversus mittere lites, et susciri deride principes. Videatur hoc versiculo superiorem exponere. Nam vir Belial est vir perversus sive vir perversitatem, ut est in Hebreo, qui recitudine fidei et morum probitati contrarius est et adversarius; vel qui sua verba et promissa non servat, vir est perversus. Denique, qui perversit aliorum verba, vel sensum sermonis subvertit, lites et inimicitias mittet inter amicum et amicum, in illius labiis est ignis ardens; verborum (vel susurro) separabit principem unum ab alio. Susurro est vir perversus, qui non solum lites suscit inter privatos, sed etiam principes ad bella concitat. Qui perversus interpretantur Scripturas, et qui susurrando instillant perversa dogmata, susci-

tant discordias, bellorum et inimicitarum inter principes sunt auctores. Vox Hebreæ δέσμος principem significat et maritum; separat enim nonnunquam et conjuges vir perversus, hoc est, charissimos quosque sejungit amicos; ut quanta mala ex malâ lingua oriantur intelligamus, præsentum ex ea quæ malis moribus conjuncta est.

VERS. 29. — VIR INQUIUS LACTAT AMICUM SUUM, ET DUCIT EUM PER VIAM NON BONAM. Hebr.: Vir iniqüus impone amicis suo. Persuadendo videlet ut sequatur iniqüitas. Similis suo similis gaudet; q. d.: Noli cum viro qui iniqüus agit amicis jungere, ne te pertrahat ad malum, iuxta illud: Fili mi, si te lactaverint peccatores, ne accuecas, supra, c. 1. In utroque loco lactare posuit interpres pro persuadere, vel potius persuadendo seducere, dum verba facta non respondet, sed promittendo pulchra, quibus imperiti facile capiuntur, ad maximos perducant errores; id quod non verba solum, sed corporis gestibus et oculorum mutu soleat fieri, ut sequitur.

VERS. 30. — QUI ATTONTIS OCULIS COGITAT PRAVARA, MORDENS LABIA SUA PERFICIT MALA. Hebr.: Qui claudit oculos ad cogitandum perversitatem, qui annuit labiis suis perficit malum. Quamvis secundum faciem et exteriorem corporis habitum judicare nec possimus nec debemus, tamen indicia quedam interioris hominis licet exteriori cernere; et quod in rebus gravissimis agendis et tractandis animo fieri solet, nempe claudere oculos, tabia comprimeri, aut (ut est in Hebreo) οὐκέτι ιννουσ λαβις suis, in his qui vehementer sunt mali, videre est. Tantum est quorundam malefacienti desiderium ut manus pedibusque et omnibus omnino corporis sensibus eò tendere videantur. Id quod ut in multis malorum generibus locum habet, in nullo tamen efficacius quam in perversis doctoribus, qui tandem persuadendo deciperi moluntur, docent malum quod ad subversionem cogitaverant tandem perficiunt. Simplex sensus proverbii docet, nihil agendum per fidem aut fraudem, omni sinceriter agenda cum amicis; et feri qui faciat sunt et dolos, signis produntur exterioribus.

VERS. 31. — CORONIS DIGNITATIS SENECTUS, QUE IN VIES JUSTITIE REPERIETUR. Quod ferè solet fieri, non quod non potest alter evincere, proponit Salomon, justam virtutis laudente prosueches, que in senectute solet esse major et constanter. Non semper numero aurorum computatur senectus, ut alibi scriptum est, Sap. 4; sed quandoque puer centum aurorum moritur, juxta Isaïam, c. 65. Et causa sunt sensus hominis, Sap. 4.

CAPUT XVII.

1. Melior est buccula siccata cum gaudio, quam domus plena victimis cum jorgio.

2. Servus sapiens dominabitur filii stultis; et inter fratres harditatem dividet.

3. Sicut igne probatur argentum, et aurum canino, ita corda probat Dominus.

4. Malus obedit lingue iniqüa, et fallax obtulerat labiis mendacibus.

Canities igitur homini est veluti corona gloria, quia in via justitiae inveniuntur; hoc est, non solent mali et peccatores ad extremam pervertere senectutem, sed ferè ante diem sum mortiuntur. Alter: In via justitiae inveniuntur canities, quid qualemcomque vitam agant juvenes aut adulti atlati homines, tamen jam cani solent justitia vacare operibus, et ponitare si quid iniqüo gesserint.

VERS. 32, 33. — MELIOR EST PATIENS VIRO FORTI, ET QUI DOMINATUR ANIMO SUO EXPUGNATORE URBUM. SORTES MITTUNTUR IN SINUM, SED A DOMINO TEMPERANTUR, tel à Domino iudicium (1). Ex omnibus virtutibus corporis fortitudine maximam habet laudem inter homines; nulli enim magis celebrantur quam in bello præclaris duces, qui hostes vicerunt, urbes et provincias subjugaverunt; et tamen iudicio Sapientis præstabilitur ei qui unicam ex anima sue concupiscentiam, neque iram, vincit, et impetu spiritus sui ratione moderatur, quam qui urbes aut provincias superat. Quà laude canities prudens non carabit, etiam si corporis viribus sit destituta, cùm difficultus sit proprium animalium sive (ut est in Hebreo) spiritum vincere, quam armatae aieci rumpere. Civitates subjugavit plurimas, totam propodium Asiam vicit et Africam Alexander cognomento Magnus, et tamen ire et furoris bellum in se suffocare non potuit, sed iracundia vicius charissimos amicos Parmenionem, Philotam, Clitum et Callisthenem trucidavit; ut alios taceam urbium dominatores, qui suis domo non potuerunt affectus. Qui dominatur animo suo, etiam si nullas eruant urbes, tamen melior est quam is qui subversis civitatibus ab effrenatè dominatur perturbatione; et tamen utrumque donum Dei est, et hostes superare, et scipione vincere; imo nihil in humanis rebus geritur sibi nata et dispensatione divinæ; ne sortes quidem aliter cadunt quam pro moderatione divinæ. Quamvis videatur nulla ratio reddenda hujus rei, sed ex eam fortunam huic bonam, huius mali mittere sortem, tamen sors non cadit nisi Dei iudicio; et nos putabimus humanis donatax virtibus regna de gente in gentem transferri citra nutum aut arbitrio externi nominis?

(1) Quia nobis ex eventu et à casu accidere videtur, horum rationem Deus temet. Unde frivolum est dicere quod sors projecta moderetur per influentiam aliquam coelestem, cùm utili fiat in rerum natura sine certa ordinatione divinæ. (Mensterus.)

Nempe sortes quas lex precipit, ut in hereditatem divisione; aut propheta, ut Samuel in electione regis; idem in electione Apostoli, Act. 1, 24, 25, 26. (Grotius.)

CHAPITRE XVII.

1. Un peu de pain sec avec la jolie, vaut mieux qu'une maison pleine de victimes avec des querelles.

2. Le serviteur sage dominera les enfants qui sont insensés; et il partagera l'héritage entre les frères.

3. Comme l'argent s'éprouve par le feu, et l'or dans le creuset; ainsi le Seigneur éprouve les coeurs.

4. Le méchant obéit à la langue injuste; et le trompeur écoute les lèvres menteuses.

5. Qui despiciat pauperem, exprobrit factori eius; et qui ruina letatur alterius, non erit impunitus.
 6. Corona senum filii illorum, et gloria filiorum patres eorum.
 7. Non decent stultum verba composita; nec principem, labium mentiuens.
 8. Gemina gratissima, expectatio praestantis; quocumque se vertit, prudenter intelligit.
 9. Qui velat delictum, querit amicitias; qui altero sermone repetit, separat frateros.
 10. Plus profect corpropt apud prudentem, quam cunctum plaga apud stultum.
 11. Semper iurija querit malus; angelus autem crudelis mittetur contra eum.
 12. Expedit magis urse occurrere raptis foetibus, quam fauno confidenti in stoliditia sua.
 13. Qui reddit mala pro bonis, non recedet malum de domo ejus.
 14. Qui dimittit aquam, capit est iurijorum, et antequam patitur contumeliam, iudicium deserit.
 15. Qui justificat impium, et qui condamnat iustum, abominabilis est interius apud Deum.
 16. Quid prodest stulto habere divitias, cum sapientiam enire non possit?
 Qui altius facit dominum suum, querit ruinam, et qui evitare discere, lucidet in mala.
 17. Omni tempore diligat qui amicus est, et frator in angustia comprobatur.
 18. Stultus homo plauget manibus, cum spondebit pro amico suo.
 19. Qui meditatur discordias, diligat rixas, et qui exaltat os illum, querit ruinam.
 20. Qui perversi cordis est, non inveniet bonum, et qui vertit linguam, lucidet in malum.
 21. Natus est stultus in ignoracionem suam; sed nec patre in fatus letabitur.
 22. Animus gaudens astetatem floridam facit; spiritus tristis exsecat ossa.
 23. Munera de siuū impius accipit, ut pervertat sentitas judicii.
 24. In facie prouerbiis lucet sapientia; oculi stultorum in finibus terrae.
 25. Ira patrii, filius stultus: et dolor matris que genuit eum.
 26. Non est bonum, dannum inferre justo, nec percutere principem qui recta iudicat.

27. Qui moderatur sermones suos, doctus et prudens est; et pretio i spiritu, vir eruditus.
 28. Status quoique si tacuerit, sapiens reputabatur: et si compresserit labia sua, intelligens.

COMMENTARIUM

VERS. 4. — *MELLOR EST BUCCELLA SICCA CUM GAUDIO, QUAM DOMUS PLENA VICTIMIS CUM JURGIO.* Hebr.: *Cum tranquillitate vel pace.* Sic enim legitur Hebraic: *Mellor est buccella siccata et tranquillitas cum eis, quam dominus pleua victimis contentionis.* Septuaginta pro voce Hebreæ τηλεστις, tranquillitas, duas reddiderunt, μηδ θεος ει στρενη. Ex precedentibus pendet iuxta sen-

5. L'homme qui méprise le pauvre, fait injure à celui qui l'a créé; et celui qui se réjouit de la ruine des autres ne demeure point impuni.
 6. Les enfants des enfants sont la couronne des vieillards, et les pères sont la gloire des enfants.
 7. Les paroles graves ne conviennent pas à un insensé, et la langue menteuse seduit mal à un prince.
 8. L'attente de celui qui attend est comme une perle très-belle; de quelque côté qu'il se tourne il agira avec intelligence et avec prudence.
 9. Celui qui cache les fautes gagne l'amitié; celui qui fait des rapports, sépare ceux qui étaient unis.
 10. Un réprimande sera plus à un homme prudent que cent coups à l'insensé.
 11. Le méchant cherche toujours des querelles.
 12. Il vaudrait mieux rencontrer une ourse, à qui on a ravi ses petits, qu'un insensé qui se fie en sa folie.
 13. Le meilleur ne sortira jamais de la maison de celui qui rend le mal pour le bien.
 14. Celui qui commence une querelle est comme celui qui donne une ouverture à l'eau, et il abandonne la justice avant même qu'il ait souffert quelque injure.
 15. Celui qui justifie l'injustice et celui qui condamne le juste, sont tous deux abominables devant Dieu.
 16. One sert à l'insensé d'avoir de grands biens, puisqu'il ne peut pas en acheter la sagesse?
 (1) Celui qui élève sa maison bien haut, en cherche la ruine, et celui qui évite d'apprendre, tombera dans les murs.
 17. Celui qui est ami aime en tout temps, et le frère connaît dans l'affection.
 18. L'insensé frapperà des mains après qu'il aura répondu à son ami.
 19. Celui qui méprise des dissensions aime les querelles, et celui qui élève son portail cherche sa ruine.
 20. Celui dont le cœur est corrompu ne trouvera point le bien; et celui qui à la langue double tombera dans les murs.
 21. L'insensé est né pour se honte; il ne donnera point de joie à son propre père.
 22. La joie de son esprit rend le corps plein de vigueur, la tristesse du cœur dessèche les os.
 23. Le méchant reçoit des présents en secret pour pervertir les sensiblés de la justice.
 24. La sagesse reluit sur le visage de l'homme prudent; et l'insensé a toujours les yeux égarés.
 25. L'enfant insensé est l'indignation du père, et la douleur de la mère qui l'a mis au monde.
 26. Il n'est pas bon de faire tort au juste, ni de frapper le prince qui juge selon la justice.
 27. Celui qui est modéré dans ses discours est docet et prudent, et l'homme savant ménage la pensée de son esprit comme une chose précieuse.
 28. L'insensé même passe pour sage lorsqu'il se tait, et pour intelligent lorsqu'il tient sa bouche fermée.

(1) Ce verset n'est pas dans l'hébreu, mais dans les Septante. On lit quelque chose de semblable au verset 19 dans l'hébreu et dans la Vulgate, mais non dans le grec.

COMMENTARIUM

tentiam Aben Ezra ad hunc modum: Solent viri fortis et urbium dominatores delicias affluere, omnium rerum copia gaudere, et hoc nomine saltem meliores parumper videri. Respondet Sapientis: *Buccella siccata est mellor*, hoc est, prestat pax et tranquillitas animæ (quam ira maximè vexat et perturbat) cum tenuissima victus ratione: cum pane, et aqua vivere præstat,

quietoanimo et sedata conscientia, quam ex iniicitus et iurgis, que in bello exercentur, lautissimam parare mensam, domes replere delicias. *Victime lautores et pinguiores dapes significant.* Mactatis primò victimis, cum apud Judeos tum apud infideles, in honorem Dei, postea simili epulari solent. Alioquin simpliciter pacem commendat Sapientis, et concordiam, ut superius, c. 15: *Melius est vocari ad olera cum charitate, etc.* Secretior erit sensus, si ad animadotes referatur, ut per *buccellam siccām* intelligamus Dei sapientiam. S. Litteris recomitunt, de qua Paulus: *Loginur sapientiam inter perfectos.* Et quamvis sapientia hujus mundi seculari eloquentia sufficiat, plenior et delicata appareat hominibus; tamen qui varietate scientiarum sunt inflati, superbie et litigare solent: nam *inter superbos semper sunt iurgia*, Prov. 15. Melior est igitur buccella sacra pagina cum tranquillitate animi.

VERS. 2. — SERVUS SAPIENTIS DOMINATI FILII STUDITIS, ET INTER FRATRES HEREDITATEM DIVIDES (1). Hebr.: *Filio pudore afficiens, qui vel seipsum, vel parentes suinfundit rubore et ignominia.* Quemadmodum sapientiam contulit cum virtutis et fortitudine, sic hoc in loco cum libertate, asserens sapientiam posse in libertate a servitu homines asserere, et non solum restituere in libertatem, sed etiam ingenuis imperium dare, dum pater parum prudentis filii tutelam servo committit. Alter, dum prudens servus hereditatem accipit ab herbo suo, ubi studium filium prouul ablegavit: hoc ut aliquando factum est, ita semper fieri aequaliter. *Illi tres sic connectit Aben Ezra: Est argento conflatorum, et auro est caninus ad funditum, et probandum an sint pura: si intelligit corda Dominus, et sciit quis sit malus, et cogitans detractiones, quae per labia iniquitatis et linguan pravitatum educuntur: neque erit innocens qui latatur in contraria.*

(1) *Servus intelligens dominabitur filio pudefacienti, qui patri suisque pidiort est.* Fit interdum, ut servus prudens fideliatis et industrie nomine heri filii degeneribus rebusque domesticis administrans præficiatur, et ita heres fiat qui servil fuerat conditione. Cave, ut ait Michaelis, *veritas filia pudefacientis; contingere enim potest ut filius impi studiis patris sit plus et sapientis, Ezech. 18, 14, 17. Et in medio fratrum, id est, inter fratres, uti Vulgata habet, dividet hereditatem.* Quibus verbis sunt qui hoc dicunt patrem, servum prudenter post heri mortem constituti dispensatorem et arbitrum, qui inter filios bona a patre redistribut, quod ille iudicio cunctis præpollat fratribus hereditatis, ut si in dividenda inter se hereditate nos possint ejus consilio et arbitrio carere. *Sensus sat commodus: sed in medio, ubi de dividenda hereditate agitur, denotat participationem et sequitatem juris in re dividenda.* Ita Num. 27, 4, 7, filii Zelophedani postulant possessionem hereditatis in medio fratrum patris ipsorum, id est, regumque illi. Vid. et Jos. 17, 4, 6. Job. 42, 15; et verbum hebreum ex dividere, ut si in dividenda inter se hereditate nos possint ejus consilio et arbitrio carere. *Sensus sat commodus: sed in medio, ubi de dividenda hereditate agitur, denotat participationem et sequitatem juris in re dividenda.* Summa proverbi est, debito malis perpetradis, non contentum pravitate sua iniquitia, aliud etiam et foras omnia maleficia, et improbitatis fomenta et amiculica conquirere, idemque auras adiungere eis qui in sceleribus patrancis magis aut excretati, aut ingeniati sunt, quam ipse, etc. Hac Gejerus, Piscator, Mercerus, Mariana, etc.

(Rosemannus.)

tione alterius, quia Dominus probat corda, et dat unicuique mercedem suam; sic illa. Et iuxta hunc sensum oportet vertere: *Malum attendit, sup. Dominus, loquenter labia iniquitatis: et mendacem auscultat, supple Dominus, loquenter per linguam pravitatis;* q. d.: *Nihil latet Dominum, neque dicta neque cogitata, et supplicium sumit non solum de eo qui subsannat pauperem, quid pauper sit, sed etiam de eo qui batur in ruinâ et perditione alterius.* Alius erit sensus si referatur ad hominem: *Malus homo qui attendit super labia iniqua, qui liberetur audire calumniantes et eos qui inique cimurantur alios, mendacium frequenter audit, per linguam pravitatis.* Prior expositiô est melior. Tertia denique erit, si intelligamus hoc in loco Salomonem recitare quedam crimina apud Deum, qui corda probat, que tamen apud homines pro crimini bus non habentur, cum videantur absque cuiuscumque iuriâ fieri: *nempe labia iniquitatis auscultante, lingua mendaci et pravitati aures accommodare;* q. d.: *Non solum peccat, qui loquitur male, sed qui audit pati ent maledicium; non peccat solus qui per injuriam homines ad paupertatem redigunt, sed qui verbis subsannant; non solum qui in ruinâ et perditionem alios trahunt, sed qui letantur in ruinâ alienâ; et hi innocentes non erunt apud Deum, qui probat corda, etiam apud homines, vel sibi videantur innocentes.*

VERS. 6. — CORONÆ SENUM FILIUM, ET GLORIA FILIORUM PATRES FORUM. Hortatur patres ut studiôsè current educare filios; et filii monit, quo parentes debito prosecuantur honore. Nam quod servus sapiens aliquando dominatur filiis stultis, hoc vel patris culpa provenit qui filium non erudit, vel filii culpa quia patri bene momenti non obtemperavit. Et proinde qui bene et studiôsè educati fuerint, senes patres amabunt et colent tantò diligenter, quanto melius in tenerâ estate fuerant instructi: que res in laudes senum maximè edet, dum non solum a filiis, sed a nepotibus constipatur et honestantur. Addit filios filiorum quos libertissimè vident senes, quasi tum tandem securi de portarite, per quam immortales quod dauidomô sum futuri, et de qua nonnulli dubitant, dum filios absque liberis vident. *Et gloria filiorum patres eorum.* Nihil est penitus in hac vita quod magis decat, nihil quod apud omnes magis commendetur, majorem laudem afferat hominibus, quam colere parentes. Quod de carnali parente dicitur, facile ad spiritualiter transferre poterit quisvis.

VERS. 7. — NON DECENT STULTUM VERBA COMPOSITA, NEC PRINCIPEM LABIUM MENTIONIS (1). Hebr.: *Non est de-*

(1) Ut dedecet stultum imperfumque hominem principis more loqui, ita et principem loqui more stulti et incultari, scilicet indignâ simulatione animi sensa tergere. *Mendacium serice ritum est, aut olivâ quidam.* Si vero principis veluti oracula exigenda sunt; qui dedecere non poterit, ut ille mendacium vel semel proferat. Si affirmant fides habenda non est, qui fieri de bono societatis ac de imperiis firmatae, que uni principis sinceritatib; et aquilat iniurit? Septuaginta: *Non congruit imprudenti labia fidelia, neque justa labia mendacia.* Tam rarus est, ut stultus, vir nequam, impius (tria enim haec nomina in hoc libro synonyma

corum in stulto labium excellentia, quanto minus in principio labium mendacia? *¶* non stultum, sed avarus interpretantur Hebrei. Erat enim stultus et avarus Nahal, 1 Reg. 25. Et quod potius verti debeat avarus quam stultus, ex eo confirmatur, quod in secunda clausula respondet *¶*, que vox liberaliter significat: *pro verbo composita, labium excellens, sive labium dignitatis est in Hebreo.* Ostendit proverbium conditioni et dignitati personae sermonem esse accommodandum, et facta debere verba et promissa sequi. Stultus et imprestus de rebus gravibus, quae ad salutem reipublice spectant, tractare non decet, sed principes et potentes viros, quorum est open ferre laboranti reipublice. Sed ad principis dignitatem spectat non quem fallit; nam illius verbis omnes adhuc fidem, et proinde facili poterit quâmplurimis imponere. Qui ad malam et stultam doctrinam à veritate deflectunt, lucri et avaricia causa, quod haeretici feri solent facere, maijore nonnunquam sermonis pompa et fastu utuntur, è sacra Scriptura testimonia proferunt, quod tamē illios minimè decet, cùm ipsi ex anima Scripturam non credunt. *Nec principem (hoc est, episcopum, juxta illud Psalmi 45: Pro patribus tuis nisi sunt tibi filii, constitues principem super omnem terram) decet labium mentiens:* dum vita predicationis illius non respondet, sermo mendax dici potest.

VERS. 8. — GEMMA GRATISSIMA EXPECTATIO PRESTOLANTIS; QUOCUNQUE SE VERTIT, PRUDENTER INTELIGET. (1) Hebr.: *Lapis gratiae manus in oculis possident illud; quocunque se verterit, faciet eum intelligere, vel prosperè agere.* Pendet ex precedenti versiculo: *Non decet principem labium mendax;* sed miram gratiam conciliat prestatre beneficia que pollicetur; inò munera omnibus favorem et gratiam parient. Nam ut gemma vel lapis pretiosus est gratus omnibus spectantibus, sic est manus in oculis prestolantis, sive (ut est in Hebreo) *Dominii sui,* hoc est, illius qui recipit illud. Et quocunque se verterit, sive ad quocunque locum respexerit ille qui numerâ largitur, prosperè agit, et quod molitus assequetur. Quid si aliam quamquam significationem verbū *¶*, nempe intellectu, erit aliis sensus: *Manus sup. quocunque respexerit, faciet accipitorem sapere, sive intelligere id quod dator velit;* hoc est, mutant frequenter numerâ sententiam judicis, et longè alter sentire faciunt, quam aliqui

sunt) vera loquuntur, ac datæ fidei non desit, ut monstrî loco habendum sit, si veritas aliqd, aquitatis et sinceritatis in illo inventari. Id velut minimè convenienti atque indecens habetur. *Centra vero fallere, mentiri, fidem promissorum violare, justi hominis non est.* Hebreus ad litteram: *Non decorum est stulto labium fatuus liberali, principi, optimati?* (Calmet.) (1) *Munus in oculis habentum illud, id est, in magno prelio est manus apud eos quibus donatur quocunque se verterit.* Faciel prosperè succedere, id est, nulla causa tam mala est, que munieritis non obtineatur. *Munera enim excavant oculos sapientiam,* Exod. 25, 8, et Denteron. 16, 19. Alii interpretantur infatuabit, quod emundem habet sensum, nisi quod licet refertur ad causam, hic ad judicem. (Maldonatus.)

vel debeat vel velit: nam munera excavant oculos sapientiam, Deut. 16.

VERS. 9. — QUI CELAT DELICTUM, QUERIT AMICITIAM; QUI ALTERO SERMONE REPETIT, SEPARAT PUEDESTRAT (1).

Hebr.: *Qui mutat verbum, separat ducem.* Non omnium est munera largiri, sunt aliae viae et modi conciliandi vel retinendi amicos, nempe qui celat alterius delictum, querit amicitudinem illius. Vel contra, quicunque querit amicitudinem alterius, debet in primis illius celare delictum; verum qui mutat et auget narrando, vel qui repetit alterius delictum, illud frequenter inculcans, separabit et alienatur a se vel charissimum socium et amicum; sic D. Hieronimus Scripturam secutus, qui est habent, *διατάξεις σταύρου.* Nam dum sepius illius repetit transgressionem, loco amici pro hoste habebitur. In Hebreo habetur *separat ducem, a duce supple, et totam perturbat rem publicam, vel separat a se ducem et rectorem mundi;* nam et sensu versus pendet a precedente: non est amici manus amicorum transgressiones frequenter repetere ac promulgare, sed castigare monitione et exhortatione amicu, quam libenter admittet quisquis cordatus et intelligens est; et facilius verbis, quam verberibus castigantur multi; quod maximum est argumentum prudentie. Contra, stuti sive mali ex eo maxime patet amentia, quod nullus plagi corrigi possit, nec ulli quamlibet amici reprehensione ad sanam mentem reduci. Vel erit sensus: Ex eo quod sapienti et intelligenti videtur stultus multas plágas pati, sola interpretatione frangitur, juxta illud:

Felix qui facit amicos pericula cautum.

Plagas intellige, non tam ab hominibus, quam manu Dei inflictas peccatoribus et stultis hominibus, quo cautores sunt fatales, quos duxata sapientes esse

tertiò, nonnulli haec explicant de subito, qui obstrepit et rebellat superiori humanius cum corripiunt: hic enim incidet in manus superioris severi, qui instar angeli crudelis ejus pervicaciam duris verbis contundet et franget. Inò idem superior qui prius benignus cum eo erat in ovis, vîa cuius pervicacia induxit personam leonis, et in eum deservit ut leo. Sic S. Greg. Nazianz. orat. I Apolog. de fuga, dicit superioriter imitari debere Proteum, ac varias formas inducere, ut nunc in formam leonis cum rebellibus se transformaret.

Iace explicatio vera est, sed arctior. Gnomi enim generalis est; quare angelus crudelis, non tantum superior severus, sed quivis alius in rebello jussu Dei deservient, accipiens est. Solet enim Deus iusto iudicio efficeri, ut qui in fortitudine sua praedilectus rebellant superioribus, incidunt in alium quicquam fortiorum se à Deo destinatum, qui cum eis quasi duellum ineat, eosque dibiliter, sternat, contundat et proteret. Hic ergo crudelis ad eo, ut nullâ misericordia moveatur, mitetur contra eum, ut cum morti dedit, ait Aben Ezra, et cum gravissimâ clade afficiat, ait R. Levi, nec illa pietate moveatur, propterea quod rebellis à Deo defecit. Russus idem R. Levi sic explicat, q. d.: Rebelli non satis est ex obligatione nimis prorsus proficisse, mistetiam detectionis assidue inibit; et licet saevus angelus in eum immitiat; à quo horrenda flagella sustineat, criminibus tamen suis coram impietatis addit. (Corn. à Lap.)

contumax contra increpationem, et usque adeo stultus, ut non solum non admittat increpationem, sed etiam amarilem et asperior evadat. admotus, Deus querit malum contra eum, hoc est, vult eum crudeliter punire, et mittere angelum crudeliter contra eum; et erit secessus, satis esse temporalem sustinere castigationem, quam supplicis reservari per malos angelos infligendis. Saint qui non jungant has duas voces angelus crudelis, sed supplet aliquod ad hunc modum: Angelum, qui plaga crudeli persecut, mittet contra eum Deus. Stulti nec admonitione nec plagi castigator, immo nonnunquam rebellis et obstinati tam sedulū tendunt ad suum malum, ut diceret eos querere suam perditionem. Id quod eum de aliis, tunc de Pharaone, qui neque verbi Moysi, neque plagi Bei ad sanorem mente potuit revocari, locum habet: suum malum querere non cessavit, donec tandem missus sit contra eum angelus crudelis. Tali sententia manet eos, qui nec increpatione, nec verberibus, ad sanam mentem redire volunt. Dei patientiam et longanimitatem docet proverbiū, et finem obstinatur.

VERS. 12. — EXPEDIT MAGIS URSE OCCURRERE RAPTIS FOETIBUS, QUAM FATO CONFIDENTI SIBI IN STUTITIA SUA. Hebr.: Supplenda quedam omittit, ad hunc modum: Occurrere urse orbatae (sup. simile vel melius), quam viro stulto in stutitia sed; vel sic ad verbum, (sup. bonum est homini) ut occurrat urse orbatae, et non occurrit stulto in stutitia sed. Perdulisse catulus duplicit ferocietatem hujus animalis, atque crudelissimum ac ferociissimum, nihilominus tamen humano ingenio et industria superius superior hoc animal, sicut caveret. Ceterum stultum in stutitia sua confidentem, nulla neque arte neque viribus possimus domare. Pendet ex preceptibus, et ad eos referunt qui nullam increpatiōnem admittunt; sed rebellies, ut phreneticus medicum adoratur, sic hi pessimè volunt his qui recte consultant et horantur. Crudeliores oris, cùm illi injuriam allatum, et catulus sublatos nesciantur, isti si benevolos maximè scivint. Id quod cùm de aliis malorum generibus recte potest intelligi, tunc vero de his maxime, qui pravis dogmatibus rebellies et incorrigibilis effecti, majorem in modum sevire solent in eois qui ad sanam mentem hujusmodi stultos homines revocare conantur.

VERS. 13. — QUI REDDIT MALUM PRO BONO, NO RECEDET MALUM DE DOMINA EJUS. Hebr.: Est qui reddit malum pro bono, non recedet, vel non solet recedere malum de domina illius. Ingratus est qui non reddit bonum pro bono, si modò vires sufficient, cùm iuxta doctrinam Evangelicam debeamus bonum pro malo rependere, et orare pro persecutoribus; qui vero malum pro bona reddit, etiam si per humanas leges nulla penā pro hujusmodi criminē sit obnoxius, Deus tamen qui summum bonum est, tam insigne ingratitudinem non sinest esse impunitam, non sicut malum et afflictionem ad abdibus et familiā ingratorum recedere. Allegoricè a domo populi Iudaici malum non recedit, qui maximis a Domino acceptis beneficiis, ingratissimi fuerunt. Juxta

parabolam quā usus est Isaías, cap. 5: Quid est quod ultra debui facere vineae meae, et non feci? Ipsi tamen non solum servos, sed filium interfecerunt. Et proxime juxta id quod clamando optabam illi usuvenerit: Sungis ejus super nos et super filios nostros, Matth. 27.

VERS. 14. — QUI DIMITTIT AQUAM, CAPUT EST JURGORUM; ET ANTEQUAM PATIATUR CONTUMELIAM, JUDICIUM DESERT (1). Hebr.: Aperiens aquam, principium est contentionis; antequam misceatur lis, dimittit, sup. can. Sic ut ille qui aperit aquas, et fossam scindit, magne inundationis causam praestat, quam postea non potest cobire, neque revocare; sic contentionis et iurgo facti est dare principium, item vero compone difficilenum; vel sensus erit: qui principium dat contentionis totius liti est habendum auctor; sicut ille qui aperit et dimittit aquas inundare super terram, que prius aleeo delubet. Et proinde ut in cateris affectibus moderandis principis obstantum est, ita in litibus et contentionibus; nam ut aqua, rupta fossa, non potest revocari, ita nec ira; et contentio ubi semel coperit, vides acquirit. Proverbium heresiarchas et sectariorum magistros maximè condemnat, juxta sensum allegoricum.

VERS. 15. — QUI JUSTIFICAT IMPIUM, ET QUI CONDENMAT JUSTUM, ABRONIABILIS EST UTERQUE. apud Deum (2), Condemnat justum, veri potest, et impium faciens justum. Sensus non est dissimilis verbi Isaiae cap. 5: Vae qui dicitis malum bonam, et bonum malum. Impio tribuens laudem justitiae, coram Domino est abominatione; nam ita fieri ut neque opus respiciat et vitam corrigit, neque tanquam sumnum malum improbitatem excrescentem homines, quid in vita humana imprimis est utilis; nempe ut justitia et aequitas apud

(1) Melius sic ex Hebreo: Aperit aquas, qui principium est contentionis, propterea ante quipam lis communiceat, deseret. Utique nisi facile facit in ripa annica, nesci quisquis annis sit penetravera, ita qui jurgia incipit; quare prouisus incaecat, inclinanda sunt. (Grotius.)

Supple, sicut qui dimittit aquam, ita caput iurgorum est, sicut aqua semel dimissa non faciliter cohobetur, siq[ue] lites semel mota. Antequam contumeliam patitur, antequam misceretur: Hebr.: supple lis; antequam lis sit implicata. *Judicium desert, deserit.* (Hebr., quod est, principis obstantum.) (Bassuet.)

(2) Justificat quidem Deus quaque impium, et est Rom. 4, et alibi, sed longe à ratione, quam si justificator impii, qui haec dictio abominabilis. Videbatur Deus justificare impium, quia ex impio sāt gratia, justum facit, impietatem auferendo, et justitiam largiendo; sed homo hoc dictur justificare impium, et idēo esse abominabilis, cùm sui sententia absolvit eum, qui proper impietatem suam damnari debet; id quod est iniqui juri, sicut et illud quod adjungitur: *Ei qui condemnat justum, scilicet qui sententia sua damnat eum qui proper justitiam suam absolvit debinet.* Et patet similē ex hoc loco absurditas doctrine Lutheri, et aliorum hereticorum nostrorum, qui dicunt Deum justificare impium soli reputacione, ita nihilominus bonum impietati subjectum maneat. Nam id si est, ergo etiam ad Deum pertinet hinc sententia: *Qui justificat impium, abominabilis est, quia secundum eos non ex impio justum facit, sed tantum sententia sua, eum in impietate manentem, a reatu impietatis absolvit.* (Estius.)

omnes bene audiat; iniquitas autem digno vituperio afficiatur; et erit sensus: Qui verbis et quotidiano sermone justum dicit impium, et contra quod justum pro impio habet, præter hoc quod citra aequum et bonum famam hominis denigrat, etiam obstat quoniam et sili justitiam sectentur; vel potius sensus est proverbiū, juxta alia propheta veria: *Ve qui justificatis impium pro munieribus, et justitiam justi aufertis ab eo, ut ad judicis specet, qui causam iniquum prolatā sentientia corroborat et justam ostendunt; et contra, causam justam iniquum faciunt iudicis auctoritate.* Hoc proverbiū veluti spiru propheticō condemnavit Salomon Judeos qui clamabant coram Pilato: *No huic, sed Barabam;* et quicquid in Christum non credunt, iustum condemnunt.

VERS. 16. — QUID PROST STULTO HABERE DIVITIAS, CUM SAPIENTIAM EMERE NON POSSIT (1). Alter: *Quorsum hoe, pretium in menu stulti, ut emat sapientiam, cum cor non sit illi?* Qui philosophi et sapientie mundane studiosi sunt, multas coguntur impensis facere, dum libros, dum preceptorēs sibi comparant. Verum ad ecclestēm hanc sapientiam a Salomon traditam, studiosi magis opus est animo quam opibus. *Cui est cor,* hoc est, qui ex animo studiosus est, hic sapientiam facit sibi comparabit aliisque munere, juxta illud, Isa. 55: *Et qui non habet argenteum, proponete, endite et comedite.* Ceterum qui stultus est, cui animus deest et fides, quamvis in promptu habeat opes et munera, non poterit sibi comparare sapientiam. Non igit opibus congerendis studendum est, sed prima sapientiae cura habendum est, iusta illud, Matth. 6: *Primum querite regnum Dei.* Docet proverbiū precipuum pecuniarium et divitiarium usum esse ut opera misericordie fiant, quibus remissio peccatorum comparatur, quae est prima pars sapientiae.

VERS. 18. — OMNI TEMPORE DILIGIT QUI AMICOS EST, (2) ET FRATER IN ANGSTIS COMPROBATUR (3). Alter: *Efrater ad angustias nascetur.* Ad sapientem spectat distinguere inter amicum verum et falso, quia de re libello integrō scripsisse hujus mundi sapientes, sed fortassis non tam sapienter ut Salomon in uno hoc versiculo. Fidus et Verus amicus omni tempore, sive prosperritatis, sive adversitatis, diligit et juvat amicum. Ceterum si quis nascetur amicus sub ipsa adversitate et angustia,

(1) Quasi dicat: Nihil, quia eis non uitio ad bonum sed ad malum, nec per eas potest acquirere sapientiam.

Oci altam facit domum suam, etc. Iste versus non est in Hebreo. (Lyrinus.)

(2) Qui verè amat, mutata fortuna amicum non dererit. Menander:

Aurum explorari solet admotus ignibus;

At amicus quis sit rōris docet occasio;

(3) Amicus in rebus adversis velut frater appetit, mo plus quam frater, ut mox dicitur 18, 24; nec alter censes. Euripides. Orestes:

Nomus worna cognatam fadere, externas aurum

Bene amem, in angustias.

Scilicet ut fulvum spectatur in ignibus aurum Tempore sic dabo et experienda fides, ait Ovidius. Pro comprobatori in Hebreo est nascetur, pro ostendit. (Grotius.)

non tam amicus quād frater habendus est; hoc est, longē fideliissimus amicus est, qui accedit quasi nascetur in tempore angustie. Alter: Amicus est qui amicitia prestat officia, verum qui perseverat in amicitia, in angustia perinde est fidendum ei, ac si tibi frater nasceretur. Viderat au tempora fidei christiane referendum; q. d.: Semper ab exordio mundi solet amicus diligere amicum; verò tempore predicationis Evangelii, quod tempus persecutionis est et angustie, non tam amici quād frater sicut, mutuò se amantes, qui etiam sub ipsa angustia nascuntur amici, cuius rei plurima extant historie. Sunt qui sic locum intelligent, quasi ostenderit distinctionem inter amicum et fratrem, qui ferè ingratus est, neque colit amicitiam præterquam in tempore angustie, ostendit amicitiam, ac si tunc primò nasceretur frater.

VERS. 19. — STULTUS HOMO PLAURIT MANIBUS CUM SFOPONERIT PRO AMICO SUO. Alter: *homo deficiens corde stipulat manu, vel figit manum, spandens sponsionem cum coram amico.* Quād periculosa res sit sponzionem facere, et stipulari pro fide alienā, ostensus est à Salomon, cap. 6: *Fili mi, si spondoperis pro amico tuo.* Merito igitur *homo deficiens corde* dicitur, qui in re tanti momenti et tam periculosa ludit et joctatur *plaudens manu*, ut Hieronymus veritudo secutus Septuaginta potius quam Hebraea veritatem, nam *την περιεργα την φύγεις μανυ* significat; Septuaginta verò *ἐπαρχομένης ἐπέργασης.* Quād gravis res sit de fide alienā spondere, noverunt hī qui fidejussionibus ad inopiam pervenirent et miserian. Illi *corde deficiunt*, propter defectum cordis, hoc est, prudenter, non pravident quanta lites, quanta iactura rerum et amicorum possunt, hinc evenire. Nam ut sunt boni amici qui bene diligunt, ita sunt fraudulent, qui captant occasionem fallendi per fidejussionem, quos cavere monentur hoc versiculo, ne ex numero eorum habeamur quibus deficit cor, iusta illud quod sequitur.

VERS. 20. — QUI MEDITATUR DISCORDIAS, DILIGIT RIXAS; QUI JUSTITIAS OSUM, QUERIT RUINAM. (1) Hebr.: *Diligit prævaricationem, qui diligit item; qui exaltat ostium suum querit rupturam.* Non est satis tutum fidejubere pro amico, nam sicut quis juvat literas, sectari, quod inde constat quia *exaltat ruinam*, sive (ut est in Hebreo) *prævaricationem*, hoc est, non stare promissis. Et quemadmodum qui adficiunt elevat portam suam, hoc est, ades suis, (totum à parte) *confectionem et rupturam* sedūm *querit*, dum alitudini robur adficii non respondeat (quamvis hoc non annuadvertisse illi); si qui exaltat et elevat ostium oris sui, majora pollicendo quam prestare poterit; et pro suis promissis amicum vult fidejubere, contritionem et *ruinam* querit amici, quocum litigare amat, posteaquam prævaricatus est, promissa non prestans. Juxta sensum mysticum, proverbiū est contra eos qui macum mittunt

(1) Sensus melius coheredit si ex Hebreo veritas: *Diligit iniquitatem (id est, omne peccati genus), qui diligit iurigiam, et ampliā fāmam eis (tempore iniurialis), qui querit fracturam, id est, dissidē. Discordia multis peccatis viam aperit.* (Grotius.)

ad aratrum, et retrò respiciunt; qui eum plura pollicentur quam prstant, exaltatione oris propriam ruinam querunt.

VERS. 21. — QUI PERVERSI CORDIS EST, NON INVENIET BONUM; ET QUI VERITAT LINGUAM, INCIDIT IN MALUM (1). Sollicit, quod cogitare facere aliis. Ex precedente pendet versicolo, nemp: *Qui amat pravaricationem et elevat linguam suam, est perversus corde: iste non inveniet bonum*; hoc est, Deum non cognoscet vel sapientiam non potest comparare sibi non magis quam ille qui cor non habet; praserit si linguam etiam invertat, et incipiat docere perversi, tunc cader in malum. Alter: *Cadit in malum, dum reddit pro bono munhu, perversitate cordis et inversa lingua, creditorum sum et fidejussionem, à quibus beneficia accepit, fraudulenter deciperi molitus, ut ad superiora referatur; vel in genere dictum potest intelligi de quoenamque perverso corde, et inversa lingua, qua maxime alieni sunt à sapientia omni furocarent, et cordis et lingue: Qui peccatum non fecit, nec est inventus bonus in ore ejus*, I Pet. 2.

VERS. 22. — NATUS EST STULTUS IN IGNOMINIAM SUAM, SED NEC PATER IN FATUO LETABITUR. Hebr.: *Qui generat fatum ad tristitiam suam, et non letabitur pater stulti*. Jamdudum assensu Sapienti, magnu[m] honorem habere patres senes ex filiis et nepotibus, non tam ex quibuslibet, sed ex probis et sapientibus; nam prastat non procreare, nec habere liberos, quām improbus, quos pater sine tristitia non potest intueri, cum suam negligenter, qui non castigavit adhuc infantes, tum illorum qui improbi evasivare conditione dolens. *Et non letabitur in fatuo*. Geminat eamdem sententiam, volens ingentem patris tristitiam significare; vel sensus erit: *Dilecti pater se stultum genuisse, de quo in vita letari non potest*. Hoc proverbio monentur homines, ne temere ad procreandos liberos properent, sed legitimo modo, et omni debita dispositione sese preparant, a Deo petentes liberos, quos in cultu unius Dei et probitatis studio nutrant, sic demum de illis solidam letitiam habutri.

VERS. 23. — ANXUS GAUDENS ETATEM FLORIDAM FACIT: SPIRITUS TRISTIS EXSICCAT OSSA. Sensus reddit interpres. Hebr.: *Cor laus bona f[est]e medicina, vel beneficiu[m] ut medicina; spiritus tristis exsiccat ossa*. De tristitia dictum est quam habet pater de filio stulto, que quantum mali affectat senectutem patris hoc versicolo ostendit; q. d.: *Filii malus qui sapientiam et disciplinam capere recusat, patri tan in animo quām in corpore affert injuriam, nam ex tristitia nascentur mortis corporis, ex letitia vero sanitatis*. Cor latum confort ad sanitatem tanquam medicina; optima est exposito. Alioquin sensus esse potest letitiam cordis commendare medicinam, et effusam reddere, q. d.: *Medicina non proderit nisi animo sit leto qui recipit*. Sunt ex Rabbinis qui dicunt vocem וְלֹא בְּרֵבֶר וְלֹא בְּרֵבֶר (Menochius.)

(2) *Qui perversi cordis est, qui pravo, et maligno est corde, non inveniet bonum, immo incidet in malum. Qui veritatem linguam, qui perversa etiam est lingua, incidet in malum.* (Menochius.)

■ quod splendescere significat; ut sit sensus: *Cor tenuum juvat, sive bonam facit aciem oculorum, que in sensibus deliceo solet maximè; et spiritus tristis exsiccat ossa*, in quibus vires corporis maximè constiunt. Equidem seculi tristitiam intelligo, quæ secundum Paulum mortem operatur, 2 Cor. 7, et gaudium spiritus, de quo Christus: *Tristitia vestra vertetur in gaudium*, Joan. 16, et Paulus: *Gaudete in Domino semper, Phillipi. 4*, hoc est semper in animo esse sanum, etiam sine medicina pentenitie.

VERS. 24. — MUNERA DE SINU IMPUS ACCIPIT, UT PERVERTAT SEMITAS JUDICII. Potest esse sensus: *Munus accipiet de sinu impi, supple judeex; vel, iniquus accipiet munus de sinu, ut impertiatur iudicii*. Ambiguo sermone volunt Salomon intelligere, iniquum esse et qui accipit munus, et quod largitur, quantumvis secretè, ut pervertatur iudicium. Sunt sentite iudicij leges quas qui pervertit non umum hominem afficit injuria, sed in rem publicam multi[n] nominibus iniquus est, dum suum privatum commodum cum alieno incommode et legum violatione sequitur; neque minus malum quia secretum, hoc enim significat è sinu. Quod si impius est qui pro munere pervertit vias iudicij, ubi de adiudicis agitur rebus, quanto magis qui foro conscientia presidens episopus, aut sacerdos, cum iacturam amarum pecunias accipit ut iudicium pervertat?

VERS. 25. — IN FACIE PRUDENTIS LUCET SAPIENTIA (1) OCULI STULTORUM IN FINIBUS TERRE (2); vel, *coram prudente erit sapientia*. Sapè diximus Salomonem per sapientem et prudentem bonos, studiosos et filios diligenter; per stultos, improbos et iniquos. Coram prudente, vel potius cum facie prudentis est sapientia, quod presens sit et familiare viro problo bene agere, vel quod semper Dei voluntatem respiciat, et quid lex Dei (in qua est summa sapientia) prascibat, solum attendat, sapientiam preferat omnibus numeribus, ut referatur ad superiorum versum. Sed oculi stultorum, qui terra sapienti, et quorum Deus wester est, non habent sapientiam in quam resipicunt, idcirco respiciunt in extremum terre, hoc est, ad infinita quaque ex his rebus terrenis, vel ad extrema terra, quod insatiables sint oculi illorum in rebus mundanis, neque presentibus sint contenti, sed aliena que procul sunt animo complectantur, vel orbis dominium ambientes. Sunt qui referunt fines terre ad sapientiam, non ad oculos stulti; et erit sensus: *Quam longissime abest sapientia ab oculis stulti*, ut qui nihil minus, quām de sapientia cogitat; vir prudens ob oculos habet sapientiam, ut locum habeat illud Evang. Math. 6: *Ubi est thesaurus tuus, ibi est cor tuum*.

VERS. 26. — IRA PATRIS FILIUS STULTUS, ET DOLOR MATRIS QUI GENITI EUM. Hebr.: *Amaritudi genitricis*

(1) Nam vel solo modesto vultu et aspectu suo illam producent sapientem. (Tirinus.)
(2) *Oculi stultorum, vagi et distracti quasi in omnes fines terra, contrarium prodeant; nempe mentem tam longe à sapientia abesse, quām absent oculi, qui dum in centrum deberent intendere, vagantur in circumferentia circuli.* (Tirinus.)

illius. Sepè repetit hanc sententiam Salomon, sub diversâ verborum formâ, non solum quod frequentissimè usi veniat, ut gravissimum seu iram seu tristitiam ob filiorum stultitiam sustineant patres, sed quod sit prima et precipia pars sapientie in juvenibus (quos Salomon instruit) parentibus obtinere, ut inquit Paulus, Ephes. 6: *Honorata patrem tuum et matrem tuam, quod est mandatum primum in promissione*, ut bene sit illi; neque enim vita dignus est qui ingratus est illis per quos vitum accepit.

VERS. 27. — NON EST BONUM DAMNUM INFERRE IUSTO, NEC PERCUTERE PRINCIPES QUI RECTA JUDICAT. Quamvis sunt iniqui iudices qui munera accipiunt secretò, ut modo dictum est, tamen non oportet putare omnes esse tales: sunt enim justi iudices, quos non est bonum condemnare, hoc est, de quibus male sentire iniquum est; et sunt principes liberales, qui munera contemnunt, de quibus male loqui, cum quod aquum est judicent, non est bonum, ut referatur ad tertium precedentem versiculum. Alii referunt ad versiculum proximò precedentem: ut sit sensus: *Etiam damnare patrem justum cum filio stulti, non est bonum; sunt enim multi patres valde solliciti ut filios ad bonam frugem deducant, quod nullù ratione facere possunt*. Alter □ id est, etiam, referunt ad munus, q. d.: *Munus accipere è siu ad iudicium perverendum malum est; etiam justum condemnare sine munere malum est*; q. d.: *Bis peccant iudices qui munera accipiunt, et quod munera accipiunt, et quod in nocentem condemnant*.

VERS. 28, 29. — QUA MODERATOR SERMONIS SUOS

CAPUT XVIII.

1. Occasiones querit qui vult recedere ab amico; omni tempore erit exprobabilis.

2. Non recipit stultus verba prudentiae, nisi ea dixeris quis versantur in corde ejus.

3. Impius, cùm in profundum venerit peccatorum, contemnit; sed sequitur eum ignominia et opprobrium.

4. Aqua profunda verba ex ore viri; et torrens redundans fons sapientiae.

5. Accipere personam impii non est bonum, ut declines à veritate iudicij.

6. Labia stulti miscent se rixis, et os ejus jurgia provocat.

7. Os stulti contrito ejus, et labia ipsius, ruina anime ejus.

8. Verba bilinguis quasi simplicia; et ipsa perniciens usque ad interiora ventris.

Pigrum dejevit timor; anime autem effeminatorum esurient.

9. Qui mollis et dissolutus est in opere suo, frater est sua opera dissipantis.

10. Turris fortissima, nomen Domini, ad ipsum currit justus, et exaltabitur.

11. Substantia deditis urbis roboris ejus, et quasi murus validus circumdans eum.

DOCTUS ET PRUDENS EST, ET PRETIOSI SPIRITUS VIT ERUITUS. Hebr.: *Continet eloqua sua qui scit scientiam, pretiosas sp[irit]us est vir intelligentia. STULTUS quoque si tacuerit, sapiens reputabitur (1)*; et si compreserit labia sua, intelligens. Hebr.: *Stultus quoque qui sibi imponit ipsi silentium, sapiens estimabit; comprehendens labia sua, intelligens*. Hos duos versiculos sic connectit Ahen Ezra: *Multa dicta sunt de laudibus lingue sapientis, et in reprehensionem stultorum laboritorum. Silentium quoque in homine prudente non caret sibi laude, inquit quod quis doctor et prudens, hoc novit melius loquendi tacendique vices; et pretiosus spiritu, hoc est, prudens rara quidam mentis intelligentia, contemplatione et meditatione solitaria magis gaudet, quam cum aliis sermones consondere; neque solus doctis hominibus magna virtus est taciturnitas, sed etiam in indectis et in studiis nihil magis laude dignum inveneris quam si tacere noverint. Reputabatur enim pro sapiente stultus taciturnus, et reputabatur intelligentis qui obliterat labia sua. Alii ad laudem sapientis putant referendum, quod non solum ipso noverit tacere, et prohibere suam linguam à malo, sed etiam novet stultis hominibus silentium imponeat; prior expositus est melior. Sunt qui vocem Hebreacę γένεται, et interpretantes ut scribitur (Hebrei enim legitum γένει), virtutem non pretiosum spiritu, vel raro spiritu, sed frigidus spiritu, qui novit spiritum et iram colibere.*

(1) Sicut cuidam dictum est: *si tacuisse, philosophus fuisse.* (Grotius.)

CHAPITRE XVIII.

1. Celui qui vient quitter son ami en cherche les occasions, mais il sera couvert d'opprobres en tout temps.

2. L'insensé ne reçoit point les paroles de prudence si vous ne lui parlez selon ce qu'il a dans le cœur.

3. Lorsque le méchant est venu au plus profond des préoccupations, il méprise tout; mais l'ignominie et l'opprobre le suivent.

4. Les paroles sages sortent de la bouche de l'homme juif comme une eau profonde, et la source de la sagesse est comme un torrent qui se déborde.

5. Il n'est pas bon d'avoir égard à la qualité d'un méchant homme pour se détourner de la vérité dans le jugement.

6. Les paroles de l'insensé s'embarrassent dans les disputes, et sa bouche s'attire des querelles.

7. La bouche de l'insensé le brise lui-même; et ses lèvres sont la ruine de son âme.

8. Les paroles de la langue double paraissent simples; mais elles pénètrent jusqu'au fond des entrailles.

(1) La crainte du travail abat le paresseux; les âmes des effemines languissent de faim.

9. Celui qui est mou et lâche dans son ouvrage, est frère de celui qui détruit ce qu'il fait.

10. Le nom du Seigneur est une forte tour; se juste y a recours, et il y trouve une hanche fortresse.

11. Les richesses du riche sont comme une ville qui est fortifiée, et comme une épaisse muraille dont il est environné.

(1) Ce verset ne se trouve pas dans l'hébreu, mais dans les Septante, qui n'ont pas le verset précédent.

12. Antequam conteratur, exaltatur cor hominis, et antequam glorificetur, humiliatur.
13. Qui prius respondet quam audiat, stultum se esse demonstrat, et confusione dignum.
14. Spiritus viri sustentat imbecillitatem suam; spiritum vero ad irascendum facilem quis poterit sustinere?
15. Cor prudens possidebit scientiam, et auris sapientum querit doctrinam.
16. Donum hominis dilatat viam ejus, et ante principes spatium ei facit.
17. Justus, prior est accusator sui; venit amicus ejus, et investigabit eum.
18. Contradiciones comprimit sors, et inter pontes quoque dijudicat.
19. Frater qui adjudicatur a fratre, quasi civitas firma, et iudicia quasi vectes ubicum.
20. De fracta oris viri, replebitur venter ejus, et genimina labiorem ipsius saturabunt eum.
21. Mors et vita in manu linguis; qui diligunt eam, comedunt fructus ejus.
22. Qui inventit mulierem bonam, inventit bonum; et hauietur iugunditatem à Domino.
- Qui expellit mulierem bonam, expellit bonum; qui autem tenet adulteram, stultus est et impius.
23. Cum obsecrationibus loquenter pauper, et dives affabunt rigidè.
24. Vir amabilis ad societatem, magis amicus erit quam frater.

COMMENTARIUM.

VERS. 1, 2. — OCCASIONES QUERIT QUI VULT RECEDERE A MICO; OMNI TEMPORE ERIT EXPROBRAVILIS (1). (Hebr. : qui pro desiderio querit separari, in omni sapientia miscet se.) NON RECIPIT STULTUS VERA PRUDENCEM (2), NISI EA DIXERIS QUAES VERSANTUR IN CORDE.

(1) Hie consequenter reprobat effectum ira, secundum quod est recedere ab amico fidei, quod frequenter facit ira. Dicit igitur: *Occasiones querit*, allegando non causam pro causa, qui vult recedere ab amico sine rationalibus causa. *Omni tempore erit exprobraialis*, quia corruptum et falsum amicitiam, quod est peius quam etiatis pecunia; secundum quod prelio Philosophus, 8 Ethic.

Occasiones querit. Sic etiam Septuaginta obvio sensu; at hebrei: *Ad desiderium querit separari*; quod sic interpretatur: Qui secundum vota sua vivi singularis, sive a communis hominum conserto sequestratus, in omni sapientia miscet se, versat, alii, in omnib[us] existentia: quod tamen sapientiam, quam veritas sonare jam vidimus, quod cedem recedit; sensusque est, plurimum conferre ad veram solidamque sapientiam, à turbā secōderat; alii, pro in omni sapientia miscet se, ex Chaldei, veritate, omnem sapientiam, sive oīane consilium deridet: quo sensus illa sequitur malo animo suscepta videatur, ut quis ad libidinem vitam instaret: quia varietates obscurissimum textum indicant, ac, nisi suppleverit, inextricabilem. Itaque Yulg. post Septuaginta sic supplet: separatus, sive qui recedit, suppone, ab amico, querit ad desiderium: ad libitum fingit, suppone, recedendi occasiones: omni tempore (pro essentiā) risu erit, seu probro; quam sententiam facile antequomponit.

(Bossuet.)

(2) Ex Hebreo sic: *Non amat stultus intelligentiam*,

12. Le cœur de l'homme s'élève avant d'être brisé, et il est humilié avant d'être élevé en gloire.
13. Celui qui répond avant d'écouter, fait voir qu'il est insensé et digne de confusion.
14. L'esprit de l'homme soutient sa faiblesse, mais qui pourra soutenir un esprit qui s'emporte aisement à la colère?
15. Le cœur de l'homme prudent acquiert la science; l'oreille des sages cherche la doctrine.
16. Le présent que fait un homme, lui ouvre une large voie, et lui fait faire place devant les princes.
17. Le juste s'accuse lui-même le premier; son ami vient ensuite, et il sonde le fond de son cœur.
18. Le sort apaise les différents, et il est l'arbitre entre les grands meénes.
19. Le frère qui est aidé par son frère, est comme une ville forte; et leurs jugements sont comme les barres des portes des villes.
20. Les entrailles de l'homme seront remplies du fruit de sa bouche, et il sera rassasié de ce que ses lèvres auront produit.
21. La mort et la vie sont au pouvoir de la langue; ceux qui l'aiment, mangent de ses fruits.
22. Celui qui a trouvé une bonne femme, a trouvé un grand bien, et il a reçu du Seigneur une source de joie.
- (1) Celui qui chasse une femme vertueuse, rejette un grand bien; mais celui qui retient une adultere, est insensé et méchant.
23. Le pauvre ne parle qu'avec des supplications; mais le riche lui répond avec des paroles dures.
24. L'homme dont la société est agréable, sera plus aimé que le frère.

(1) Ce verset ne se trouve ni dans l'hebreu, ni dans les divers manuscrits latins, ni dans l'édition de Sixte V, ni dans la nouvelle édition de S. Jérôme; mais on le trouve dans les LXX, et les Peros l'ont quelquefois cité.

(Grotius.)

stultus querit sapientiam separatis. Qui per desiderium quoddam magis quam ex animo et bono iudicio querit, scilicet sapientiam, cum sit separatis à sapientia; vel, qui querit verbum aliquod separatum, vel scientiam separatum à vera sapientia. Apud Hebreos utramque expositionem logo. In omni sapientia miscet se, hoc est, inter omnes sapientes cum ostentatione quoddam sese ingreditur, destitutus videatur ea virtute veri sapientis, quia verba sua collibeat, humiliat de seipso sentions. Sie enim distinguuntur vera sapientia et falsa, juxta D. Jacobum, Epist. c. 4: *Quia autem de sursum est sapientia primum quidem pudica, deinde pacifica, modesta, suadibilis, bonus consensio*. Sed terrena, animalis, diabolica, ubi est zelus et contentio, quod Salomon vocat *sese miserere cum his qui sapientes sunt*. Sunt ex Hebreis qui in contrario sensu accipiunt verbum στολην, et per metathesam pro στολη, separare, vel reprobare, ut sit sensus: *qui per desiderium quoddam vanum aut juvenile investigat de rebus separatis, et que ab hominibus intelligi non possunt, ab omni vera sapientia seipsum separat, ut contra vanitatem eorum qui toti in magis versantur dicatur proverbius. Prior exposito est melior, et magis quadrat cum sequenti versiculo, qui asserit hujusmodi non querere sapientiam ob amorem sapientie, sed duotax ad ostentationem, ut cor suum manifestet, et ut doctus habeatur, alia de causa non volerit stultus sapientiam. Sic enim in Hebreo legitur, nisi ob revelationem cordis sui*.

VERS. 3. — IMPICUS CUM IN PROFUNDUM VENERE PECCTORUM, CONTENNIT; SED STULTUS EUM IGNOMINIA ET OPERIBUS. Sic Septuaginta: ὅτε εἴδε τὸν πόδας κακού τρέψασθαι, quos sectutus est. Ieronimus. Hebr. : *Cum venerit impius, venit etiam contemptus, et cum ignominia opprobrium*.

Ut maxima pars sapientie consistit in amore et motu claritate inter homines, sic improbus eo maxime reprehendit, quid aliis contentat, et communem naturam contumelias afficiat. Cum venerit in hunc mundum, cum nascitur, non solus nascitur, sed una cum eo contemptus, iusta expositionem Hebreorum; melius, *cum accesserit*, ut miscat se cum aliis sapientibus, ut dictum est, non venit ut discat sapientiam veram, sed ut p[ro]p[ri]e se contemnat bonus doctores, quod hereticorum p[re]conile est; et cum ignominia, hoc est, cum ignominioso homine, qui ignominia aliis afficit, *venit opprobrium*; q. d.: Si quis hujusmodi receptor, non honorem sed probrum habebit.

VERS. 4. — AQUA PROFUNDA VERBA EX ORE VIRI, ET TERRENS REDUNDANS FONS SAPIENTIAE (1). Finita illa sapientia proca est et ostentatrix sui ipsius; sed vera sapientia in imo cordis et in profundo pectoris consistit, ut aqua alle stagnans, id quod verba que deflant ex ore viri sapientis indicant, ut patet que nunquam deflunt, sed subinde novā et pari moderatione et

(1) *Aqua profunda sunt verba ex ore viri*, nempe prudentis, quasi dicit: Profundis et graves sententias cruciat è pectori quasi copiosa scaturigine, et fonte inexhausto; unde et rivas, et terrens, et flumen emanat.

(Tirinus.)

intelligentia erumpunt, ad instar fluminis scaturientis, quod nunquam cessat. Ex ore viri Christi Iesu fluxunt verba inexhausta doctrinam continentia, et aqua profunda similia; verum fons et vena ipsa sapientia qui Christus est, velut torrens redundans, in Hebreo στολη per orbem, et saliens in vitam eternam, Joan. 4. Alter, verba sapientum sunt duplicita; quedam profunda sunt et non possunt intelligi a quovis; quedam sic facile flunt ut quis illa possit intelligere.

VERS. 5, 6, 7. — ACCIPERE PERSONAM (1) IMPU IN JUDICIO NON EST BONUM, UT DECLINES A VERITATE JUDICI. Hebr. : *Ad (subvertendum justum in iudicio)*. Labia STULTI MISCENT SE RIBIS, ET OS EIUS JURGIA PROVOCAT. (Hebr. : *Labia studi ventient cum lite, et os eius ad percussione vocabit*). Os STULTI CONTRIBUIT EIUS, ET LABIA IPSIUS RUINA ANIME EIUS (2). Hebr. : *Laqueus anima sue*. In eodem sensu impium et stultus intelligent Hebrei, qui libenter et facile rixas et lites persecutur, ut puta cum quo venit contumelia, ut dictum est. Et proinde faciem illius suscipere, hoc est, favere cause illius iniuste, contra aequali et bonum, non est bonum, inquit Salomon, quasi non possit dici quādum magnum malum sit accipere personam impiu, presertim cum damno justorum, qui non sunt sic parati et instruti ad defensionem ut sunt improbi ad calumniam infrendam. Sunt enim justi ignari rixarum, nec assueti litibus, ut puta quorum studium est et cura circa sanitatem. Impiorum vero qui sunt stulti in rebus di-

(1) Tunc dicitur à iudice accepi aliqui personam, cum in sententiā ferenda non tam cause, quam personae ratio habetur, v. g., sive dives, quia potens, quia propinquus.

(2) Pro contributo Hebr. est mechita, quod tam temeritatem contritionem et contradictionem significat. Unde Aquila, Symmachus et Theodosius vertunt, πάτησι, id est, patet; Chaldei, formida; Tigris, οὐσιά sibi terror est, id est, temeris auctores, pericula et peritis sibi crevit. Pro rūna [sic] est mōks, id est, laqueus, ut vertunt Septuaginta, Chaldei, Pagnini, Valab. et alii; Syrus: *Illoquens seipsum latib[us] suis*, Aquila, Symmachus et Theodosius vertunt πάτησι, id est, offendit, qualis est scandalum in miscipula, quod dīna mos exercit, incutens seipsum in latib[us] suis colligit et suffocat. Similiter facit status latipes. Coleret hic versus cum precedenti, cumque explicat; q. d.: Os stulti iuris et (ut Hebr. est) verbera tam sibi quam aliis provocat: quo fit ut ipse ore suo, id est, ob verba stulta et rixosa oris sui vapulet et conteratur, ut ob ea que temeritatem et inconsolabili latib[us] suis efficit, ruinam anime, id est, vita, vel anima, id est, sibi ipsi, parat eamque, qui coquunt et stranguluntur tunc in corpore, tum in anima, iuxta illud: *Os quod monitor, occidit animam, ita Lyraeum*.

Alter Cajetanus: Os stulti impiu, est contritus, id est, alterter, frangit et elidit seipsum, dum, ut sua fusa et stultitia que efflit, tuatur, cogitat contradictione asserere; illis ergo ipse sese illaqueat et implicit, quibus se excidere nequit. Hinc gnomus similis est illa Psalm. 45, 5: *Contra et infelix in rīs eorum*. Activa scilicet; q. d.: Impiu toti sunt, ut alios secum contentant, et infelicitate sive camminante amant, quia rīam pacis non cognoverunt, quia scilicet oderunt viam pacificam, quietiam et pacatam. Et illa cap. 14, 5: *In ore stulti virga superbia*. Et illa c. 17, 11: *Semper iurta querit malus; angelus autem crucifer mittetur contra eum*. (Corn. a Lap.)

wini labia non vacant alii rebus, nisi ut negotium facessant probi hominibus: nam os et sermo eorum ad contritiones et confessiones sive percussionses solet provocare. Atqui haec quam adamussim quadrat in haereticis nostri temporis, optime nōrunt qui cum illis aliquando conversati fuerunt; sed non proficit: nam quicquid molientur in fideles catholicos, in proprium malum moluntur. Alios conterere volunt et laicos tendere simplicibus, sed conterentes ipsi, ipsi incident in foemane quam fecerunt; verbis enim oris sui illaqueant eis studios.

VERS. 8, 9, 10. — VERBA BILINGUIS QUASI SIMPLICIA, ET IPSA PERVERNUUNT USQUE AD INTERIORA VENTRIS. Hebr.: Verba susurronis sunt velut percussionses, et ipsa descendunt ad interiora ventris. Qui mollis et dissolutus est in opere suo, frater est opera sua dissipans (1). Hebr.: Etiam qui se remissum efficit in opere suo, frater est viri qui sponte sua dissipat. Multa mala prove- niunt ex improborum labiis, sive in dignitatem subver- tunt, sive in rixis excitandis, ut dictum est; ceterum his multo majora atque cerebriora ex susurro sermonibus, qui plaga infligunt, non humanis corporibus, que sunt aliqui obnoxia morti; sed animalibus hominum immortalibus non levia infligunt vulnera, sed que ad penetralia ventris, hoc est, cordis descen- dent, dum immortale odium inter fratres disseminant. Alter, descendant ad camerae sive cubicula ventris, hoc est, inferni, qui est in ventre terra sive medio, ut plorini sentiunt. Alter, ut plague sive vulnera, que ad intinas partes corporis penetrant, et ad ipsa viscera proveniunt, hoc est, omnino morifera sunt, sic verba secretis susurronum homines sese mutuo confundere nominauerint; sed non solum alii maxima dama inferunt susurrones, qui secreto detrahunt proximus, sed sibi ipsis quoque, dum otio vacant et remissi sunt in opere necessario. *Et frater est viri per- dentis vel dissipantis*, hoc est, quam simillimus his qui rem confectam perdunt. Hebrewi subaudiuunt mundum: nam qui nullo vacante honesto, sed devorant et desfruunt, quod in ipsis est, mundum demoliri et desfruunt conantur.

VERS. 11, 12. — TERRIS FORTISSIMA NOVEN DOMINI, AD IPSAM CURRIT JUSTUS ET EXALTABITUR. SUBSTANTIA DIVITIS, URIS ROBORIS EIUS, ET QUASI MURUS VALIDES CIRCUNDANS EUM. Hebr.: Et quasi murus preualens in imaginatione ejus. A tantis malis stultorum hominum alter tutus esse non potest justus, nisi per nomen Domini, ad quod veluti ad uitissimum arcem solent configere humanis viribus destituti et opibus, quibus di- vites adversus injurias importunorum hominum sese tueri solent, tanquam meenibus fortissima civitatis. Potest similitudo alio defecti, nempe: Nomen Domini justo, qui in angustia ad Dominum configit, non est tanquam turris aut propugnaculum, quo solent homines sese tueri, inuidentes sese veluti in carcere

(1) In Hebrewo: *Etiam qui piger est in opere, frater est (id est, per est) domino (sua) dissipanti. Eundem extitum habent piger et prodigos, ad egestatem deve- nitum.* (Grotius.)

unde non possunt exire; sed in Dei nomine non solum tui, sed elevati et honore sunt affecti, qui eō confu- gunt. Sunt ex Hebrewo, qui verbum 27° non currit hoc in loco, sed confringet interpretantur (utrumque enim significat), et erit sensus: Per hoc propugnacu- lum nominis Domini iustus erit tutus, et etiam hostes conteret. Divites in opibus suis sperant, et sese non minus tuos esse putant copia divitiarum; sed sua duntaxat imaginatione sive cogitatione veluti in urbe muralata proteguntur. Alter in bonam partem in- telligetur, videlicet: Divitis in eleemosynas distribu- tent sunt veluti civitas optimè manita divitibus, qui in Deo magis quam in mundo divites esse eligerunt, hoc est quod in contextu dicitur, *cogitatione sua*.

VERS. 15. — ANTEQUAM CONTRITERAT, EXALTATUR COR HOMINIS, ET ANTEQUAM GLORIFICETUR, HUMILIATUR. Hebr.: Ante fracturam elevabitur cor viri, et ante gloriam humiliatur. Sunt aliquot versiculi sapientis repetiti, vel tanquam sententiae insigniores, vel tanquam loci communes, qui variis instituti subserviant. Superius, cap. 16, eadem sententiam legimus, que argumento illius loci subserviebat, ut exposuimus. Caeterum hoc in loco, post ea quo exaltatione justorum per nomen Domini, et exaltatione divitiae per divitias, dicta sunt, commodity subiecti: *Ante contritionem exaltabitur cor viri*, q. d.: Nomen Domini religioni et elevatio justorum est, quam humilis necessario precedit. Et contra, qui sperant in divitiis conteruntur, propterea quod per superbiam elevantur: quod divitium peculia- vi- tium est, iuxta illud Pauli, 1 Tim. 6: *Divitibus huius secuti præcipe non altum sapere*.

VERS. 14. — QUI PRUS RESPONDET QUAM AUDIAT, STULTUM SE ESSE DEMONSTRAT ET CONFUSIONE DENE- MPTUM. Hebr.: *Stultitia est ei et ignominia*. Magna pars pru- dentia in verbis ostenditur, et sermonem cum decoro et justitia moderari sapientis est, ut videleat nequam de rebus ignotis sententiam proferat: mera enim stulti- tia est et res a sapiente alienissima, in modo summana confusionem affert, si iudex sententiam proferat in- cognititia causa. Si quis de rebus sacris respondere et disserere presumat, ignorans legis divine, si quis in re philosophicis aut aliis artibus, quarum secretia non di- dicent, verboseitate quedam se peritum ostendere velit, nullum laudem, sed pudorem acquirit, palam ostendens stultitudinem suam, quam taciturnitate poterat ut- cunque celare, ut modo legimus: *Stultus quoque si tacuerit, sapiens reputabitur*. In colloquio denique pri- vatis, stultitia quadam species est, si quis loquendi et tacendi vices servare non sovet; sed responderem prouinciam sodalis sui verba intellexerit, quedam lingue est intemperantia. Proverbii sensus est, non de- cire antequam discas.

VERS. 15, 16. — SPIRITUS VIRI SUSTENTAT IMBECILITATEM SUAM: SPIRITUM VERO AD IRASCENDUM FACILEM QMUS POTERIT SUSTINERE? Hebr.: *Spiritus viri feret morbum ejus; spiritum vero percessum quis levabit?* Cor prudentis possidebit scientiam, et auris sapientum querit doctrinam. In tolerandis rebus adversis est magna quoque pars sapientie, præserit in tolerandis his

malis quibus obnoxia sunt omnium hominum corpora, cujusmodi sunt morbi et aegritudines, quas sequo animo tolerabili spiritus viri sapientis. Nam sapientia co- mos est fortitudo animæ, etiamque corpus infirmitate alijs plus labore. Spiritus enim viri, ut molem corporis portat et circumferit undique, ita quoscumque morbos corporis. Verum si spiritus concussum sive contritus, hoc est, aegritudine aliquia sit affectus, *quis sustinebit eum?* q. d.: Longe gravior est morbus animæ quam corporis et intolerabilior. Verum spiritum ad irascendum faciem *quis poterit sustinere?* q. d.: Difficilis est iram contineare quam morbos corporis equo animo ferre. Alter, ut referatur ad iracundiam alterius, et erit sensus, satius esse cum morbo corporali conflic- tare quam cum iracundia alterius hominis; et haec juxta versionem nostri interprets. Hebr.: *Spiritus concussum quis feret?* Verbi potest: *Quis portabit a spiritu contrito?* q. d.: Neque corpus bene, morbi vero corporis nullo modo sustentabunt a spiritu contrito. Sapientia igitur animi imprimita est necessaria ad hanc sapientiam acquirendam. Nam *cor intelligens*, et *spiritus acutus acquirere scientiam*, et *aurelia sapientiam*, qui se verunt: *λέπτης ἵνα οὐδὲν περιθύεται τοις ξυλίσ- σηρης καὶ ψύκης*. Hebr.: *Lites cessare faciat sors, et inter fortis dividet, scilicet item. Frater davor civitate robusta, et lites quasi repagnum palati*. Ubi sunt homines justi, lites facile dirimuntur, dum utraque pars agnoscit, si quid deliquerit. Ceterum ubi non est aqui- tatio ratio, difficulter dirimuntur lites quorundam qui nullius hominis iudicio quantumvis sapientis, ad concordiam possunt reduci; et potius eligunt sortibus lites dirimere, præserit potentes et fortis, qui viri- bus malunt certare quam judicent sapientem adire. Alter, quibusdam statu esset facta sorte finire item, quam vel perpetuis odiis et pugnis invicem ses- consumere. Sed cum res sit difficilis et magna pruden- tie lites dirimere, omnium tamen maximè difficiles sunt contentiones inter fratres. *Frater transgressus, scilicet adversus fratrem, non dabit locum fratris, vel frater injurian passus, hoc est, in quem transgressio et prævaricatio facta est; suppl. fortius resistet quam civitas, et lites exercebit durus, quam sit repagnum portarum, quo clauduntur portae civitatis et hostes excluduntur.* *Υπερβολή*, Kimhi exponit *durius quam civitas*; aliqui *Υπερβολή* significat. Mihil verò placet ut utramque significacionem comprehendamus intelligamus, nempe, passus injurian à fratre fit durior adversa- eum quam civitas. Alii subaudiuunt ex priori versiculo sic: *Cum frater prævaricatus est, vel rebellat contra fratrem, magis quam civitas robusta et fortis prævaricata est adversus regem suum; sepè enim contendunt fratres pro hereditate, neque possunt aliter, quam per sortem lites dirimi. Alii sic: Cum sit lis inter fratres, sorores separabunt fratrem à civitate roboris sui, et à portâ hereditatis sui, hoc est, hereditate sua. Sensus denique*

(1) Sensus est ex Hebrewo: *Qui prior causam dicit (i. προτεροτος Graeci hic), istus est (id est, videtur) in causâ suâ, sed mox venit alter, et inquirit in illum, id est, omnia illius dicta expendit, et quantum potest refellit. Hoc enim preceptum, ut et sequens, ad lites pertinet.* (Grotius.)

mandat quam liberalitas, que non est omnium. In lite et controversia hominum, qui equus et iustus est statu in principio litis ostendet nihil vele nisi quod justum est, dum sese in lite defendit. Et *cum venerit proximus illius*, qui cum eo litigat, et *scrutatus fuerit*, non poterit cum accusare aut condemnare. Potest accipi in contrario sensu, et *iustus*, non qui verè est, sed qui in lite sese iustum ostendit in principio; pos- ter verò investigatus à proximo, qualis sit constabit. Prima expōsiō est melior, juxta contextum quem habemus ex D. Hieronymo qui Septuaginta secutus est, *ἵπατος κατηγόρης ἐπιπροσώπου*. Sensus versiculi convenit cum illo quod in Evangelio legitur, Matth. 7: *Ejus primū trabem de oculo tuo, et videbis ejicere festucam de oculo fratris tui; vel mons proverbiū, ut quisque sit severus iudex sui ipsius, ne iniuncti sub- jiciant sententias et condemnationes.*

VERS. 19, 20. — CONTRADICTIONES COMPRIMET SORS, ET INTER POTENTES QUOQUE DIJUDICAT. FRATER QUI AD- JUVATURA FRATRE QUASI CIVITAS FIRMA, ET JUDICIA QUASI VECTES URBUM (1). Septuaginta secutus est interpres, qui sic vertunt: *λέπτης ἵνα οὐδὲν περιθύεται τοις ξυλίσ- σηρης καὶ ψύκης*. Hebr.: *Lites cessare faciat sors, et inter fortis dividet, scilicet item. Frater davor civitate robusta, et lites quasi repagnum palati. Ubi sunt homines justi, lites facile dirimuntur, dum utraque pars agnoscit, si quid deliquerit. Ceterum ubi non est aqui- tatio ratio, difficulter dirimuntur lites quorundam qui nullius hominis iudicio quantumvis sapientis, ad concordiam possunt reduci; et potius eligunt sortibus lites dirimere, præserit potentes et fortis, qui viri- bus malunt certare quam judicent sapientem adire. Alter, quibusdam statu esset facta sorte finire item, quam vel perpetuis odiis et pugnis invicem ses- consumere. Sed cum res sit difficilis et magna pruden- tie lites dirimere, omnium tamen maximè difficiles sunt contentiones inter fratres. *Frater transgressus, scilicet adversus fratrem, non dabit locum fratris, vel frater injurian passus, hoc est, in quem transgressio et prævaricatio facta est; suppl. fortius resistet quam civitas, et lites exercebit durus, quam sit repagnum portarum, quo clauduntur portae civitatis et hostes excluduntur.* *Υπερβολή*, Kimhi exponit *durius quam civitas*; aliqui *Υπερβολή* significat. Mihil verò placet ut utramque significacionem comprehendamus intelligamus, nempe, passus injurian à fratre fit durior adversa- eum quam civitas. Alii subaudiuunt ex priori versiculo sic: *Cum frater prævaricatus est, vel rebellat contra fratrem, magis quam civitas robusta et fortis prævaricata est adversus regem suum; sepè enim contendunt fratres pro hereditate, neque possunt aliter, quam per sortem lites dirimi. Alii sic: Cum sit lis inter fratres, sorores separabunt fratrem à civitate roboris sui, et à portâ hereditatis sui, hoc est, hereditate sua. Sensus denique**

(1) Frater offensus, civitas fortis, et contentiones eius sicut vectes palati, quasi discerit, nullas esse ve- hementiores minusque placabiles offensiones, quam fratum, faciliusque esse fortissimum urbem expugnare, vectesque palati confringere, quam hujusmodi iniurias reprimere.

proverbi : Cūm difficile sit lites finire, ubique tamē difficultissimum est frātēs et affīnēs ad concordiam re-vocare. Sensus est proverbi : Concordia parvas res crescere, et ex una familiā frātrum robustam orī citatē, id quod cīm locū habeat aliquando in prō-fāna républīca, tum maxime in Ecclesiā Christi, qua tanquam civitas firma est invincibilis, ubi tanquam frātēs omnes sunūs unānimes, et aquitiae judiciorū sit inexpugnabilis.

VERS. 21. — Dī FRUCTU ORIS VIRI REPLEBITUR VENTER EJUS, ET GENIMINA LABIORUM IPSUSSATURABUNT EUM. Hebr. : Proventū vel fructū labiorum sutorum satiabitur. Mors et vita in manibus lingue ; qui diligunt eam comedent fructus ejus. Fere idem dicit Sapiens in his duobus versiculis quod Christus in Evangelio : Ex verbis tuis justificaberis, et ex verbis tuis condemnaberis ; multa mala ex mala lingua, et bona ex lingua eruditæ et sapientie provenient ; mors et vita in manu lingue. Referunt Hebrei ad loquētū, qui vel morte vel vita digna quandoque loquuntur. Potest ad testes refiri, qui in litib⁹ et iudicis producentur, ut cum precedentibus cohæret. Mīhi maxime placet ut de his intelligatur quorū lingue et labii maximam habent in républīca functionem, et usum in perdīscenda sapientiā. Hī sunt concionatores qui saturabunt ex hīs quae distribuunt illis, et in lingua eorum potestate est mors et vita, juxta illud Ezech. 5 : Fili hominis, speculatorum dedi te domui Israhel ; et sequitur : Si di-cente me ad impium, morte morieris, tu non amittāris ei, neque locutus fueris, etc. In iniunctiā sūdā morietur, sanguinem autem ejus de manu tua requiream. Denique potest ad susurros referri, de quibus modi dictum est. Metaphora saturatīs et comedionis à corpore transfertur ad animam, quorum utrumque fructu delectatur; corpus fructu arboris, anima verò fructu lingue.

VERS. 23. — QUI INVENTI MULIEREM BONAM, INVENTI BONUM, ET HAUIRET JUGUNDITATEM A DOMINO (1). Hebr. :

(1) Adjunctum bonam in Hebreo et editionibus Latinis quibusdam non legitur; sed existat in Graeco, et merito additione fuisse constat. Hesiodus eadem ac Salomon de probis muliere docet. Vide Proverbia 6, 26, et 11, 16, et 12, 4, et 14, 1, et 19, 12. Ecclesiast. 26, et seq.

Qui EXPELIT MULIEREM BONAM, EXPELIT BONUM ; QUI AUTEM TENET ADULTERAM, STULTUS EST ET IMPUS. Versiculus hic desideratur in Hebreo, Chaldeo, variis Latinis codicibus, editione Complutensi, editione Sixtinā. S. Hieronymi, aliquis nouissimus : legum autem in Septuaginta et Arabe. Syrus primum tantummodo membrum exhibet : Qui expellit uxorem bonam, expellit bonum ē domo sua. Latinus quidam codicis habent : Statut⁹ est et insipiens. Verum Graeci codices, qui hoc loco pro exemplariis habent sunt : ferunt : Statut⁹ est et insipiens. Quoniam autem desunt hæc in codicibus Hebreis, retinent tamen eandem doctrinam Hebrei : nec absimile verò pitamus, sententiam hanc inseruisse Hellenistis, utpote moribus et disciplina inter ipsos recepte convenienter. Tradit Maimonides, nūquā teneri maritum removere e tōrū uxorem adulteram, nisi duplicitate testimonio convictam. Tunc autem si maritus repudium sponte non diceret, cogebatur à iudicis, dannabaturque insuper virgis. Axioma est apud illos sanctissimum, neminem estra-

Qui invenit mulierem, invenit bonum, et educet bene-
crimen retinere posse uxorem in adulterio deprehen-sam, sive bojus flagiti convictam, quin simili reum se
faciat prostitutionis uxoris sue, ac mali exempli, quod
in aliis turpi hac facilitate peperit.

Necessitatē coercendi mulierum impudicitiam, et
maritorum faciliatem, vel profani intellexerunt. Atheneum legibus cautum erat, ne quis retineret uxori
rem in adulterio doperoseos; et infamia notabatur
mariti, sanctionis plus violator. Iisdem moribus
concebat Roman⁹, apud quos qui dammatam adul-
terio uxori se puniebant, Justinianus tamē con-
cedit viro, ut intra biennium uxoram regem est monas-
terio arecessat. Neque minor erat horror Christianorum
erga maritos, qui uxores adulteras et impudicas fer-
rent; suppetitque exempla ponualla mulierum christi-
stanarum, quae religionem duxerat cum maritis adul-
teriori vivere, quoniam legi sanctiones in favorem
virorum late videbantur. Scilicet est quid egerint S.
Thecla, et mulier illa christiana de qua S. Justinus
Martyr, et Fabiola matrona Romana.

Hermas in secundo libro Pastorum, mandato 4, ita
deum afferat : Domine, si quis habuerit uxorem fidem
in Domino, et hanc invenierit in adulterio, immundus pescat
eū, si convivit cum illā? Ille Dominus respondet :
Quandiu nec peccatum ejus, sine criminis est vir eis
cum illā. Si autem sciverit, uxorem suam delinquere, et
non egerit penitentiam mariti, et permaneat in fornicatione
sua, et convivit cum illā vir, reus eis peccati ejus,
et participis machinationis ejus. Addit verò Hermas :
Quid ergo si permanescit in illo sio mūter? Cui Dominus
dicit : Dimittat illam vir, et per se maneat..... Sequitur
Hermas : Quid si mulier dimissa penitentiam eperi, et
voluerit ad virum suum reverti, nonne recipiētur a viro
suo? Et Dominus : Imò si non recipere eum vir sūs,
peccat, et magnū peccatum sūt admitti; sed debet re-
cipere peccatricem que penitentia ejus, sed non sepe;
servis enim Dei penitentia una est. His oīm opinioni
Christian⁹ priorum sculorum tenetabatur; acceptaque
ab illis disciplinam non obscurae agnoscamus in
concilio Patribus sequentum seculorum.

Concilium Necesariamente mandat ut uxor Sacer-
dotis in adulterio lapsa, postquam vir illius in cle-
rū cooptatus est, repudio dimittatur; quam si vir
reinuerit, privetur ille commode, et honore sacer-
dotii quod accepit. Eadem disciplina sese offert in
epistola decreti. Michaelis Cerularij archiepiscopi
Constantinopolitan⁹. S. Hieronymus lucenter docet
nefas esse viro retinere uxorem adulteram, ne in ea
mala inledat quae Scriptura hic ministrat : Qui tenet
adulteram, statut⁹ est et impius. S. Augustinus, eam
docuit pluribus in locis, divortium ab adulteria per-
missum esse, non imperatum, in Retractionibus
scriptis : Ubi dixi, horum permisum esse, non fuisse,
non attendit aliam Scripturam dicentem : Qui tenet adul-
teram, statut⁹ est et impius. Eadem Proverbiorum
sententiam laudans auctor Opus imperfecti docet :
Patronus turpitudinis est qui crimen cūlū uxoris. Quā
in re imitandum dicit exemplum Christi, qui membra
Ecclesie sue non deserit, dum illa in fide perse-
rant; si vero ad idololatriam vel heresim disciverint,
perinde atque a se aliena despiciunt, atque a reliquo cor-
poris segregant. S. Basilius statuit abieciendam esse à
marito uxorem adulteram; sed hanc potestatem uxori
non faciens, jubar virum reum ejusdem criminis re-
cipere ab illā et refiniri.

S. Ambrosius uti exploratum innuit, nefas esse viro
uxorem adulteram retinere : Ut inveniunt, ait, ab
homicidio, castum ab adulterio prastare se debet. Qui
enim juniperi maritici, unum corpus est. Capitula vel
canones Isaaci Lingonissem permittunt ut vir regre-
diatur ad uxorem adulteram; sed statunt ut regre-
diatur ad uxorem adulteram; et si maritus regredie-
tur, non faciens, jubar virum reum ejusdem annorum
penitentiam agat, nec ad communionem, nisi sepen-
tientia absoluta. admittatur. In posterioribus monumen-
tis

tentiam à Domino. Cūm mulieres ferē sint loquaces et
verbositate quādā molesta, non absurde de fructu
lingue locutus Salomon, de muliere hoc adjecti, sive
potius de uxore; quam admonet Sapiens non temere
descendam esse, sed cum prudentia investigandam, ut
puta rem admodum difficultem inventa. Hoc est quod
monit Salomon, cum dicat : Qui invenit mulierem bonam.

In Hebreo solim habemus : Qui invenit mulierem
bonam, omnes interpres subtiliōnē bonam. Invenit
bonum, juxta illud, Gen. 5 : Peccat adiutorium simile
sibi, usque adeo bonum, ut propter hoc relinquat homo.

tis eadem disciplina sese offert. Veteres leges, impe-
rantes divortium mariti ab uxore adulteria, reportant
Gratianus, magister sententiarum, et Gregorius IX.
Laodici Gratianus S. Chrysostomum, bīenū plementum
imperante patenti et in toto admittentem
uxoren adulteria, antequam illa satisficerit Ecclesie
legibus, quoniam sanctio a communione spatio aliquo
annorum auctoretur. Sed marito salva sunt omnia,
si ad uxorem post absolutoriā illa plementum ac-
cesserit; tunc enim expiata mulier conseretur. Ponti-
fice Theodori episcopi Cantuariorum ibidem lau-
datum tricimallē penitentia subjicit maritum, qui uxori
violata fidei conjugalis ream spud se tenet, man-
natque de illā maritus accedit, nisi prius legitimā
penitentia expiatam. Denique Gregorius IX conciliū
Arelatensis seu Paulus Aurelianensis recitat, quo reus
sunt maritus divortium non dicens uxori adulteria vitare; et tamen marito potestas sit redi-
eundi ad conjugem penitentia expiatam, atque ad
virum redire cūpiens: monetur tamen mariti, ne
hāc indulgentiā frequentius ambigat.

Ex his omnibus intelligentiis, quae fuerit cā de re
mens ad disciplinam Ecclesie Christiane. Sed legis hu-
moris severitas tunc solūmodo valet, cum uxor in cri-
mino perseverat, vel legitime penitentia subiicitur se
recusat. Neque permittit latuimodo Patres et concilia,
ut maritus revolet in toto uxore corruptam,
verū etiam rogant et horantur. Dat autem libello
repudi, utrique conjugi edicunt, ne secundis nuptiis
concident; hanc inueniunt ratione, ut illos in prisone
reducant, claudit in laudem amicitie, quā nihil est
charius, nihil firmius, si modō rite colatur. Nam fidus
et charus amicus cum fratre est conferendus, vel po-
tius praefundens. Virum amicorum intelligentiis eum
qui est amicorum studiosus; et qui multitudine gaudet
amicorum, est is qui facit seipsum amicum; et inter
eos aliquem inueniet frater sibi conjunctorem. Alii
subandunt, querit, ut sit sensus : Vir qui querit ami-
cos, ut jungat cum illis amicitiam per divitias suas,
ut ex proximo pendaet versicolo, juxta illud Evang.
Luc. 16 : Facile vobis amicos de manūnō iniquitatis.
Erit illi amicus conjunctior fratre, q. d. : Inter molis
aliquando inueniet, qui sit illi ūbs fortitudinis, ut antea
legimus.

CAPUT XIX.

1. Melior est paupér, qui ambulat in simplicitate suā, quādā dives torquens labia sua, et insipiens.
2. Ubi non est scientia anima, non est bonum, et qui festinat est pedibus, offendit.
3. Stultitiam hominis supplantat gressus ejus, et contra Deum fert animo suo.
4. Divitiae addunt amicos plurimos, a paupere autem et hi quos habuit separantur.
5. Testis falsus non erit impunius; et qui mendacia loquitur non effugiet.

patrem suum et matrem suam, et adharerit uxori sue.
Et hauiet: vertendum est hauiet sive produxit, pro
impetravit favorem et gratiam à Domino. Sit habent
Septuaginta : Εἰσεῖτε ἐπὶ τὴν κύριον ὑπέρτητα, ju-
cundιταταν; q. d. : Magnum donum et rarum impetravit;
qua solent homines frequenter errare electione uxori,
vel opes, vel formam, aut aliud quidam sectan-
tes, potius quam p̄sūdū contendentes, uxori
probant à Domino obtinere. Id quod suum filium fa-
cti, usque adeo bonum, ut propter hoc relinquat homo.

VERS. 25. — CUM OBSERVATIONIBUS LOQUITUR PAUPER,

ET DIVES EFATUR RIGIDE, VEL DIVES RESPONDEBIT DURA, SUP-
PLE VERBA. In hoc versiculo, ut ferē in toto capite sermo
est de his quae ad concordiam faciunt et tranquilitatem
inter homines, ad quam plurimum momentū habet pau-
peritas. Cum enim non loquatur pauper, nisi cum omni
humilitate precando et obsecrando, inimicos non ha-
bet, neque lites aut ritus excitatib; inī sedat potius
cum nullam superbiā pr̄ se ferat, omnibus locum
concedat. Dixit verò ferē conjugēt sunt cum arrogan-
tia, quae pr̄ se alios contemnit et cum fastu quādā
omnia agit et loquitur; unde nascuntur discordia
et rixæ, ut prius legimus, cap. 15 : Responso molis
frangit iram, sermo durus suscitat furorem. Alioquin,
sensus erit contra avaritiam divitium qui pauperum
non miserent; et tantum abest ut aliquid impar-
tiantur opum, ut ne humanis guidem et benignis verbis
diguntur illos alloqui, sed duris et minacibus verbis
a conspectu suo nonnūquā abigunt.

VERS. 26. — VIR AMICABILIS AD SOCIETATEM, MAGIS
ERIT AMICUS QUAM FRATER. Hebr. : Vir amicorum ut
amicitiam exercat, vel ut probet se amicum : et est
qui diligit, magis conjunctus quam frater. Longam dis-
putationem de his que concordiam vel servant, vel
labefactant, claudit in laudem amicitie, quā nihil est
charius, nihil firmius, si modō rite colatur. Nam fidus
et charus amicus cum fratre est conferendus, vel po-
tius praefundens. Virum amicorum intelligentiis eum
qui est amicorum studiosus; et qui multitudine gaudet
amicorum, est is qui facit seipsum amicum; et inter
eos aliquem inueniet frater sibi conjunctorem. Alii
subandunt, querit, ut sit sensus : Vir qui querit ami-
cos, ut jungat cum illis amicitiam per divitias suas,
ut ex proximo pendaet versicolo, juxta illud Evang.
Luc. 16 : Facile vobis amicos de manūnō iniquitatis.
Erit illi amicus conjunctior fratre, q. d. : Inter molis
aliquando inueniet, qui sit illi ūbs fortitudinis, ut antea
legimus.

CHAPITRE XIX.

1. Le pauvre qui marche dans sa simplicité vant mieux que le riche qui a les lèvres perverses, et qui est insensé.
2. Où n'est point la science de l'âme, il n'y a point de bien; et celui qui va trop vite tombera.
3. La folie de l'homme lui fait prendre une fausse route, et il brûle en son cœur contre Dieu.
4. Les richesses donnent beaucoup de nouveaux amis; mais ceux mêmes qu'avait le pauvre se séparent de lui.
5. Le faux témoin ne demeurera point impuni; et celui qui dit des mensonges n'échappera pas.